

min längtan efter mer ses som ett tecken på den inspiration och det engagemang boken lyckades väcka hos mig. *Sinofilerna* är en modig, högst läsvärd och på många sätt annorlunda text om svensk kulturdiskurs och svenska museer, som visar vägen för en hel rad nya viktiga frågor om våra museiinstitutioner och samlingar.

Anna Källén, fil. dr i arkeologi

*Adress: Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet, 106 91 Stockholm*

E-mail: anna.kallen@ark.su.se

Tine Damsholt, Dorte Gert Simonsen & Camilla Mordhorst, red.: *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Århus/Köpenhamn: Aarhus Universitetsforlag 2009. 204 s. ISBN 978 87 7934 493 8.

111

Boken *Materialiseringer* är en antologi med sex kapitel förutom inledningen. Alla handlar om materialisering av såväl tid som rum, där tonvikten i de tre första ligger på rummet och i de tre senare på tiden. Syftet är att presentera aktuella materialitetsteorier och genom några konkreta studier ta dem i bruk, analytiskt och metodiskt. Författarna representerar olika kunskapsområden inom etnologi, kulturhistoria och museologi, och de flesta är forskare och lärare vid danska högskolor, universitet och museer.

I bokens inledning presenteras och diskuteras den teoretiska grunden för vår tids förnyade intresse för det materiella. Redaktörerna menar att luften har gått ur socialkonstruktivismen, "den språkliga vändningen" (*the linguistic turn*), med dess fokus på diskurs, text och tillskriven mening, och att den trots sin emancipatoriska potential tappat sin produktivitet. I stället har blicken vänts mot det materiella i en sådan omfattning att det går att tala om "den materiella vändningen" (*the material turn*), där assemblaget ersatt dekonstruktionen, med studier av hur sköra föreställningar hålls samman – genom det materiella. Utan att överge socialkonstruktivismens poänger sägs bokens uppgift vara att undersöka både vad det materiella gör i världen och hur det materiella *görs* i olika tidsliga och rumsliga kontexter.

Denna process, att *göra*, är navet som håller samman boken, och hur den involverar många

clement och aktörer, såväl mänskliga som icke-mänskliga. Det betyder att "materiell kultur", i motsats till tidigare forskning, inte uppfattas som en bestämd materialkategori, en avgränsad och passiv yta där olika betydelser diskursivt kan skrivas in. Utgångspunkten är i stället att förstå och analysera materialitet på sätt som går utöver klassiska motsatspar som subjekt-objekt, natur-kultur, ting-tal. Kropp, rum, ting och sociomateriella praktiker betraktas som något processuellt, relativt och performativt, som mobiliseras, översätts, stabiliseras, sammanfogas och vävs in i olika nätverk.

Inledningens presentation av den nyare materialiseringsforskningens teoretiska fält är disponerad under tre rubriker, med det gemensamma att de betraktar materialitet som en aktivitet: "Materialisering som process och *agency*", med fokus på materialitetens tidsmässiga kvaliteter samt det materiellas interaktion med andra former av varande, där materialitet förstås som något som kan påverka världen, "Materialisering som relation, nätverk och rhizom (rosystem)", det vill säga materialitet som relationella effekter, sammansatta och sammanflätade fenomen i stället för essentiella och avgränsade enheter samt "Materialisering som performativitet", som behandlar materialitet som praktik. Bland de teoretiker som presenteras och refereras finns exempelvis Arjan Appadurai och Alfred Gell (tingens aktörsskap), Hans Ulrich Gumbrecht och Eelco Runia (*presence theory*), Bruno Latour och John Law (aktörsnätverk), Donna Haraway (hybrida konfigurationer) samt Annemarie Mol och Judith Butler (performativitet, sociomateriell praktik, multipla objekt/subjekt).

I de sex följande kapitlen sätts denna teoretiska grund i rörelse och får möta en minst sagt skiftande empiri: skapandet av ett luft-

rum, vin och geografi, kroppar i ett turkiskt bad, en museiställning, kommunismens kulturarv samt läkares hantering av tid. Inledningens forskningssammanhang utgör dock en gemensam bas, där varje författare väljer relevanta referenser men också tillfogar egna. Bortsett från det första kapitlet är alla samtidsstudier, baserade på eget fältarbete och deltagande observation, en medveten avsikt för att ge utrymme åt ett synligt och situerat författarjag.

Själv blev jag redan från början fångad av Dorte Gert Simonsens kapitel "Lufrum", om skapandet av Europas nationella lufrum under 1900-talets första decennier. Det var en process som på ett nytt sätt vände människors blick både uppåt och nedåt, som omdefinierade den nationella geografin och som knöt samman platser och städer genom flyglinjernas nätverk. Själva flygplanen och flygrekologin betraktas i analysen som icke-mänskliga aktörer, en materialitet som skapade ett nytt slags nationellt rum, innefattande något så till synes icke-materiellt som *luft*. Men författaren menar att luffen just på grund av sin beskaffenhet låter de processer som materialiserar den framträda tydligare. Lufrummet är varken en diskursiv konstruktion eller en avgränsad materialitet utan en praktik, som ställer frågan om vilka aktörer och vilka kopplingar som behövs för att göra det stabilt, igenkännligt och hanterbart: jord och luft, människor och maskiner, juridik, politik, nationalism och mytologi. Med referens till Edward Soya och Bruno Latour definierar författaren lufrummet som *thirdspace*, ett varken objektivt eller subjektivt men praktiserat rum, som involverar *agency* från flera parter, vilket också anknyter till Nigel Thrifts *movement space* och *timespace* med dess betoning av mobilitet och temporalitet, det tidsliga och det processuella.

I kapitlet "Vinens geografi. Flydende genstande med faste oprindelser på et marked i bevægelse" tar Jon Frederik Højrup och Anders Kristian Munk oss med på ett translokalt fältarbete, till ett av Frankrikes vindstrikter. Där har den geografiska härkomsten blivit en kvalitet i sig, genom begreppet terroir och den garanti som representeras av märkningssystemet AOC, *les Appellations d'Origines Contrôlées*. Systemets uppgift är att skapa en övertygande förbindelse mellan plats och kvalitet och att leverera produkter (inte bara vin) som kännetecknas av lokal "äktighet" och med "typisk" smak och karaktär. Texten diskuterar hur dessa värden försvaras och materialiseras i vinnets rörelse på marknaden, från producenter, via laboratoriepersonal och smakdomare, till handlare, kockar och konsumenter, samt inom turistindustrin. Vinet och dess kvalitet produceras inte bara hos vinodlaren, utan i lika hög grad i den större, mer övergripande processen. Som kontrast besöks även en vinproducent som avvisar terroirsystemet och menar sig leverera "kvalitet utan landskap". Tradition och geografisk förankring ersätts här av uppfinningsrikedom, tekniska hjälpmedel och snabbvägar – som att tillsätta träflis direkt i vinet och därmed ersätta den tidsödande lagringen på träfat.

Tine Damsholts kroppsnära kapitel "I hamam. När det akademiske kön går i oplösning" ger en självreflekterande och bitvis humoristisk skildring av deltagandet i en konferens i Istanbul, där en av presentationerna tog plats i ett turkiskt bad. Inom akademien brukar vanligtvis manligt och kvinnligt kön negligeras eller tonas ned, stabiliseras i bestämda former, baserade på ett könsegallitärt ideal och en enighet om att andra faktorer är mer betydelsefulla. Författaren demonstrerar hur denna stabilisering emellertid visade sig vara helt av-

hängig den materiella situationen, vilket kom till uttryck när konferensen förflyttade sig från sammanträdesrummet i en sval, före detta banklokal till en het och fuktig hamam. I det nya rummet blev kön en uppenbar kategori, understödd av en rad materialiteter, bland annat antalet handdukar – en för männen, två för kvinnorna. Med stöd av bland andra Annemarie Mol beskriver författaren situationens betydelse genom sin egen "ontologiska koreografi", att på en och samma gång försöka göra sig själv i två versioner: en attraktiv, könsad kvinnokropp och en likvärdig forskarkollega. Deltagarnas kroppar blev multipla, beroende av det sociomateriella sammanhanget, men likväl inte åtskilda utan sammanflätade. Vid återkomsten till den ordinarie konferenslokalen blev det nödvändigt att uttrycka det akademiska könet på ett nytt sätt, som kunde rymma båda versionerna. Det gick inte att bara lägga hamam-versionen bakom sig.

I utställningen *Living and Dying* på British Museum finns konstellationen *Cradle to Grave*, som är ämnet för Camilla Mordhorsts inspirerande analys i kapitlet "Museer, materialitet och tilstedevær". Verket består av ett trettion meter långt "pillebord", med ett livs förbrukning av receptbelagd medicin för två fiktiva personer, en man och en kvinna, parallellt med fotografier från olika familjalbum – gestaltande livets små och stora händelser, från födseln till döden. Liksom övriga kapitel har detta flera bottenar och en sammansatt problematik, men jag ska här bara kort beröra en aspekt: rubrikens "tilstedevær", det vill säga *presence* eller fysisk/substantiell närvaro. Författaren menar att installationens styrka ligger i tabletternas, pillrens, överväldigande närvaro, det är inte bara en intellektuell utan även en kroppslig upplevelse att stå inför berget av medicin. Denna syntetiska kemi är inte bara en

del av våra liv, från vagnen till graven, den är också avsedd att bli en substantiell del av våra kroppar. Mordhorst menar att den "språkliga vändningen", med fokus på mening och betydelse, det socialt konstruerade och därmed historiskt föränderliga, var en viktig ögonöppnare, men att särskilt museerna och de seiansknutna forskarna förlorade på att det materiellas fysiska närvaro blev en underanalyserad kvalitet. Med Hans Ulrich Gumbrechts begrepp identifierar hon förekomsten av en betydelsekultur och en närvarokultur men vill inte hålla dem helt isär. Installationen blir verksam, just för att betydelse, materialitet och närvaro flätas samman i en övergripande helhet. Samtidigt är just närvaro en erfarenhetsform med särskilda möjligheter för museerna. Den "produktion av närvaro" som inträffar i besökarnas möte med materialet i utställningsrummet är en av museets viktigaste attraktioner som medialt fenomen.

"Kommunismens obekvemme kulturarv. Kamp, karneval och kontemperation" är ämnet för Lene Ottos bidrag, vars huvudfråga är hur minnet av kommunismen materialiseras och praktiseras i Östeuropa. Underrubriken anger tre sätt att förhålla sig till exempelvis monument, byggnader, konsumtionsvaror och kvarvarande skolböcker samt olika sociomateriella och performativa praktiker, lokaliserade i bestämda rum där historien hanteras. Med *kamp* åsyftas vandalisism och rituellt exorcism som minnespraktik, det vill säga förflyttning eller nedrivning av statyer och andra minnesmärken. *Karneval* står för en parodisk minnespraktik – humoristiska souvenirer och ironiska iscensättningar som Grutas Park i Vilnius, Litauen, en upplevelsepark med kommunismens byggnader, monument och matkultur. Här inbjuds till underhållning, inte minne eller glömska. *Kontemperation*, till sist, står för en

praktik i form av minnesmärkesmuseer med fokus på känslor och upprättelse, med en både terapeutisk och juridisk-politisk funktion, inte sällan med en geografisk autenticitet, det vill säga belägna på platsen för brottet ifråga. Författaren menar att tidigare studier av kulturarv ofta velat utreda de komplexa lager av betydelse och mening som materialiteten involverar, vilket har tenderat att göra kulturarv till passiva symboler i minnespolitiska processer. Hon menar i stället att det materiella kulturarvet inte bara är redskap för politiska idéer utan också är en del av hur dessa idéer konstitueras. Utmaningen är därför att förstå hur historiens fysiskt materiella närvaro i form av konfigurationer av ting, rum, diskurser och texter lever vidare i nutiden och deltar i det sociala livet, förhindrar eller manar till handling. I likhet med föregående kapitel används här begreppet *presence*, den oreprresenterade närvaron av historien, i motsats till den tolkade historien, laddad med kulturella betydelser. Men även här förespråkar författaren en uppmärksamhet på den sociomateriella helheten, där objekt och subjekt, metaforer och materialitet sammanflätas i former som kan kallas "performativ erindringspraxis".

Boken avslutas av Astrid Jespersen och Torben Elgaard Jensen, med "Tidens materialisering. Alment praktiserende lagets håndtering af tid". Kapitlet handlar om hanteringen av tid som en multipel tillgång: som en knapp, färdig, resurs som ska fördelas – eller som en ofärdig resurs, som kan mobiliseras och användas på nya sätt. Ofärdig tid är ännu under förhandling om hur den ska konstrueras och organiseras i olika sociomateriella element som exempelvis nummerlappar, kalendrar, telefoner, väntan, avbrott, patienternas vanor och läkarens känsla av kontroll. Läkaren har då ännu inte lyckats konstruera ett nätverk som

kan styras och förutses genom dessa artefakter. Den färdiga tiden är däremot något givet och i viss mening allmänt accepterat, som antalet minuter per patientbesök, den är inte längre en obestämd storhet, svår att få ordning på. I denna studie visar författarna hur tiden blir performativt materialiserad före, under och efter patientens besök hos läkaren genom att både föregående och framtida händelser väver ihop olika tidsenheter och tidsperspektiv. På det viset skapas en ny samtidighet, när till exempel läkarbesökers 15 minuter, urinprovets 15 sekunder och semesterresan för 15 månader sedan kopplas ihop med det kommande provsvaret och tidsbokningen hos urologen.

Materialiseringer är tänkt som en inspiration och introduktion till aktuell materialitetsforskning för både studenter och forskare och uppfyller på flera sätt detta syfte: genom det teoretiska ramverket, de intressanta och välskrivna delstudierna samt utförliga och uppdaterade referenser. Varje kapitel innehåller dessutom många fler infällsvinklar än jag har kunnat ta upp här. Boken visar hur materialitetsbegreppet idag kan utsträckas jämfört med tidigare, från enskilda, avgränsade föremål till det processuella, performativa och sammanflätade. Den visar också vilken produktiv och dynamisk roll ett sådant materialiseringsperspektiv kan spela i kulturanalysen.

Eva Silvrén, fil. dr i etnologi

Adress: Nordiska museet

Box 27820, SE-115 93 Stockholm

E-mail: eva.silven@nordiskamuseet.se

Hemsida: nordiskamuseet.se/Publication.asp?publicationid=13549&topmenu=144